

Sarı Uygur Türkleri

Sarı Uygur Türklerinin Tarihine Bir Bakış

Heşi Bölgesi ve Sarı Uygurların Heşi Bölgesine Gelişi

Günümüz Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki 55 azınlıktan biri olan Sarı Uygurlar, kendilerini “*Yoğur / Yoğır*” olarak adlandırırlar. “*Yoğur/ Yoğır*” adının Çince telaffuz ile *Yuguzu / 裕固族* olarak adlandırılan bu topluluk, Türk kökenlidir. *Yoğur/ Yoğurlar* Ötüken Uygur Kağanlığı'nın kurucuları Uygurların bugünkü temsilcileridirler. Hatta Sarı Uygurların bir kısmı kağanlığın kurucu sülalesi olan Yağlakarlara uzanmaktadır. Sarı Uygurların ataları Ötüken Uygur Kağanlığının yıkılmasından sonra göç ettikleri yerlerde de siyasî egemenliklerini sürdürmüşlerdir.

Sarı Uygurlar Gansu Eyaletinin Sunan Sarı Uygur Özerk İlçesi 肃南裕固族自治县 sınırları içerisinde ve Jiuquan 酒泉 iline bağlı olan Huangnibao nahiyesi 黄泥堡乡'nde yaşamaktadır. Bunun dışında az sayıda Sarı Uygur Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi'nin Kumul 哈密 şehrine bağlı olan Daquanwan nahiyesi 大泉弯乡 Getajing 圪塔井 köyü ile Changji Dungan Özerk İli'ne bağlı olan Manası 玛纳斯 İlçesinde yaşamaktadırlar (Zhong Jin-wen 2009: 1). Sarı Uygurlar Heşi koridorunun orta kısmında Qilian Dağının kuzey eteğinde yaşamaktadırlar.

Heşi 河西, Gansu Eyaletinin batısında yer almaktadır. Heşi 河西 yer adı Sarı ırmağın (Huanghe 黄河) batısında bulunmasından dolayı “ırmağın batısı” anlamına gelen Hexi 河西'den gelmektedir. Fakat genelde söz konusu Heşi 河西 bölgesi, Qilian Dağı'nın 祁连山 kuzey tarafındaki, yani günümüzdeki Jiayuguan 嘉峪关, Jiuquan 酒泉, Zhangye 张掖, Jinchang 金昌, Wuwei 武威 olmak üzere beş şehir ile bu şehirlere bağlı olan bölgelerden ibarettir (Gao Rong 2011: 1).

Chunqiu zhanguo 春秋战国 (M.Ö. 770-221) -Xihan 西汉 (Batı Han sülalesi dönemi, M.Ö. 202-M.S. 8) dönemlerinde Heşi 河西 bölgesi Çiang 羌, Yuec1 月氏, Usun 乌孙, Hun 匈奴 gibi konar-göçer milletlerin yaşadığı bölgedir. M.Ö.121'den sonra Heşi bölgesi Han sülalesine bağlanmıştır. Bölgedeki hâkimiyeti pekiştirmek için iç bölgelerden Heşi bölgesine çok sayıda göç olmuştur. Bölgeyi idare etmek için Han sülalesi tarafından Jiuquan 酒泉, Zhangye 张掖, Dunhuang 敦煌, Wuwei 武威 olmak üzere dört *jun*3 (il) kurulmuş olup Hexi Dört Cun (Hexi sijun) 河西四郡 olarak adlandırılmıştır (Gao Rong 2011: 5, 59). 3 *Jun*郡, Çin'in eski idare birimidir, M.Ö. 207'den sonra *jun*, “ilçe”nin bir üstü idare birimidir.

Wei Jin Shiliuguo Beichao 魏晋十六国 北朝 (MS. 220-581) dönemlerinde Heşi bölgesinin iyi bir tarım ve hayvancılık temeline sahip olması iç bölgelerden bu bölgeye büyük bir göç hareketine yol açmıştır. Sui-Tang 隋唐 (M.S. 581-907) dönemlerinde hükümdarlar, çok önemsedikleri Heşi bölgesini ellerinde tutmak için büyük çaba sarfetmişlerdir. Heşi bölgesinin “boğaz bölgesi” olarak görülen Ganzhou 甘州, aynı zamanda bölgenin en gelişmiş yeri idi. An Lushan İsyanı'ndan 安史之乱 sonra Heşi bölgesinin kontrolü Tibetlerin eline geçmiştir; idare sistemi, dil, giyim ve kişi adları gibi konularda “Tibetlileşme” eğilimi görülmüştür. 848 yılında Shazhou'lu Zhang Yichao'nun önderliğinde başlatılan başkaldırma bölgedeki Tibet iktidarını devirmiş, Heşi bölgesinde tekrar Tang sistemi kurulmuştur. Daha sonra Heşi Uygurları 河西回鹘 hızlı bir şekilde güçlenip Ganzhou'yu merkez alarak Heşi bölgesinin çoğu yerlerini ele geçirmişlerdir (Gao Rong 2011: 6-7).

Heşi bölgesi coğrafi olarak çok önemli bir bölgedir, doğu tarafı Guanlong 关陇 ile sınır komşusudur, batı tarafı Batı Bölgesine 西域 giderken, kuzeyde Hunlar 匈奴 (Türk 突厥), güneyde ise Çianglar 羌 (Tuyuhun 吐谷浑, Tibet 吐蕃) yaşıyorlardı. Heşi bölgesi, Zhongyuan Hanedanının 中原王朝 uzatılmış bir kolu

gibidir. Güvenlik açısından bakıldığında, Zhongyuan Hanedanı 中原王朝 Heşi bölgesini ele geçirdiğinde kuzeydeki konar-göçer milletler Hehuang bölgesindeki 河湟地区 (Sarı ırmağın yukarı kıyısı, Huangshui havzası) Çiang 羌, Tuyuhun 吐谷浑 veya Tibetler 吐蕃 ile olan iletişimlerini keser. Heşi bölgesi coğrafi ve askerî strateji bölgesi olarak taşıdığı önemi nedeniyle Zhongyuan Hanedanı 中原王朝 ile Kuzey ve kuzeybatı konar-göçer milletler arasında kapışma odağı olmuştur (Gao Rong 2011: 6-8).

Heşi bölgesi sadece Doğu ve Batı'nın ipek yolu ulaşımının boğazı ve kùltür alış-verişinin merkezi değil, bütùn eski çağlar boyunca çeşitli milletlerin etkileşim bölgesidir de (Gao Rong 2011: 6-8).

Uygurlar Heşi bölgesi civarında, M.S. 1. yüzyıldan itibaren yoğun olarak bulunmuştur ve çoğu hayvancılıkla hayatını sürdürmüştür. Ötüken Uygur Kağanlığı'nın dağılmasıyla bir kısım Uygurlar, bu bölgeye göç ederek bölgedeki Uygur varlığını güçlendirmiştir (Zhong Jin-wen 1997: 30). Tibet yönetimi altında buldukları sırada bu bölgedeki Uygurlar dağınık olarak yaşıyordu. Ganzhou 甘州 (günümüzdeki Zhangye张掖), Liangzhou凉州 (günümüzdeki Wuwei武威), Suzhou 肃州 (günümüzdeki Jiuquan 酒泉), Guazhou 瓜州 (günümüzdeki Guazhou 瓜州 İlçesi), Shazhou 沙洲 (günümüzdeki Dunhuang 敦煌) gibi Heşi bölgesindeki yerler ile Hezhou 河州 (günümüzdeki Linxia 临夏), Lanzhou兰州 (günümüzdeki Lanzhou), Qinzhou 秦州 (günümüzdeki Tianshui 天水), Kulan dağı 贺兰山, Halu ırmağı 合罗川 (günümüzdeki Ejin ırmağı 额济纳河) gibi yerlerde Uygurlar konar-göçer bir yaşam tarzı sürdürmüştür (Cheng Su-luo 2002: 46-47; Gao Rong 2001: 353).

Uygurlar, Çin tarih kaynaklarında *Yuanhe* 袁纥 (Beiwei dönemi M.S. 384-534), *Weihe* 韦纥 (Sui dönemi M.S. 581-618), *Huihe* 回纥 ve *Huihu* 回鹘 (Tang dönemi M.S. 618-907, Song dönemi M.S. 960-1279), *Weiwuer* 畏吾尔 (Yuan dönemi M.S. 1271-1368; Ming dönemi M.S. 1368-1644) gibi farklı telaffuzlar ile kaydedilmiştir (Chen Zong-zhen 2004: 3).

1.1.2. Tang Sülalesi Dönemi (618-907)

840 yılında Ötüken Uygur devletinin yıkılmasından sonra Uygurlar üç kola ayrılarak batıya doğru göç etmişlerdir. Bir kolu Heşi bölgesine gelerek 7. yüzyılın sonu ile 8. yüzyılın başlangıcında Heşi bölgesine göç eden Uygurlarla birleşmiştir. Bu Uygurlar 10. yüzyılın başlangıcında Ganzhou Uygur Hanlığını kurmuştur (Fan Yu-mei 1988: 182; Chen Zong-zhen 2004: 3; Zhong Jin-wen

2009: 2). Dięer iki kol ise batıya doğru giderek Gaochang Uygur Hanlığı / Őizhou Uygur Hanlığı ile Karahanlı devletini kurmuştur (Chen Zong-zhen 2004: 3). 840 yılında Hanın oğulları

veya kardeşleri, yani teginlerin 特勤 önderliğinde çeşitli yerlere giden boylar ile Ganzhou Uygur hanı ve on beş boya başçılık ederek Karluk bölgesine göç eden Uygurların Başkanı Pan Tekin/庞特勤hepsi Yağlakar boyuna mensuptur (Chen Zong-zhen 2004: 7).

“回紇姓藥羅葛氏.....藥羅葛，回紇姓也,..... 明年，使藥羅葛炁來朝，炁本唐人呂氏，為可汗養子，遂從可汗姓 / Uygurlar Yağlakar soyundandır.....Yağlakar, Uygurların soyudur,.....ertesı yılı (787 yılında) Yağlakar Ling, saraya gelir, Ling aslında Tang’lı olup Lü soyundandır, Uygur Kağanı’na evlatlık edilmiştir, o yüzden Kağanın soyunu taşır” (旧唐书-卷217, 回紇 / *Eski Tang Sülalesi Tarihi*- Cilt: 217, Uygur).

Beş Sülale’den sonra (907 yıldan sonra) Tibet gücünün zayıflaması ve dağılmasından sonra Heşi bölgesindeki Uygurlar güçlenerek karargâhlarını Ganzhou’da kurmuşlardır. Ganzhou Heşi Uygurlarının güç merkezi olmuştur (Xue Wen-bo 2002: 31; Chen Su-luo 2002: 44).

“至五代時，吐蕃已微弱，回鶻、党項諸羌夷分侵其地,.....甘州為回鶻牙帳/Beş Sülale döneminde Tibetler zayıflamış, Uygur, Dangşiang (Tangut) ve Çiang / Qiang gibi milletler bölgeyi parçaladılar..... Ganzhou, Uygurların ordusu oldu” (舊五代史-卷138, 吐蕃 / *Eski Beş Sülale Tarihi*-Cilt 138, Tibet).

840 yılında Uygurların batıya göç etmesi aslında daha önce kendilerinin kontrolleri altında bulunan bölgelere taşınmasıdır. MS. 1. yüzyıldan itibaren Heşi bölgesinde Uygurlar yaşar, Ötüken Uygur Kağanlığı yıkıldıktan sonra Heşi bölgesine olan büyük göç iki aşamada gerçekleşmiştir. Birincisi 840 yılında Orhun bölgesinden direkt güneye göç eden Uygurlardır. İkincisi ise güneye göç etmeleri başarısızlığa uğradıktan sonra batıya doğru Tibetlere sığınmışlardır. Tibetler bu Uygurları tekrar Ganzhou’ya yerleştirmiştir. Doğrudan Tang Sülalesine bağlanan veya eski devletlerini tekrardan diriltmeleri başarısızlığa uğramış olan toplam 100 bin civarında Uygur, Zhongyuan 中原 bölgesine

yerleştikten sonra genellikle Han milletleri içine karışmıştır (Zhong Jin-wen
2002: 7).

2002: 47).